

Om Rödluvan och vargen och den svenska vargdebatten

Örjan Kardell

Rovdjursutredningens slutbetänkande (SOU 1999:146) siktar mot livskraftiga populationer av rovdjur dels utifrån genetiska hänsyn (inavel), dels utifrån demografiska hänsyn (kontakt mellan populationer). En livskraftig population av vargar beskrevs i termer av antal lyckade reproduktioner över tid. Antalet reproduktioner översattes av ”administrativa” skäl till en population om åtminstone 500 djur. I slutbetänkandet sattes dock ett delmål om 200 djur upp. Väl där skall frågan behandlas på nytt i en politisk process. I dagsläget behövs ytterligare ca 50 vargar för att delmålet skall vara uppfyllt.

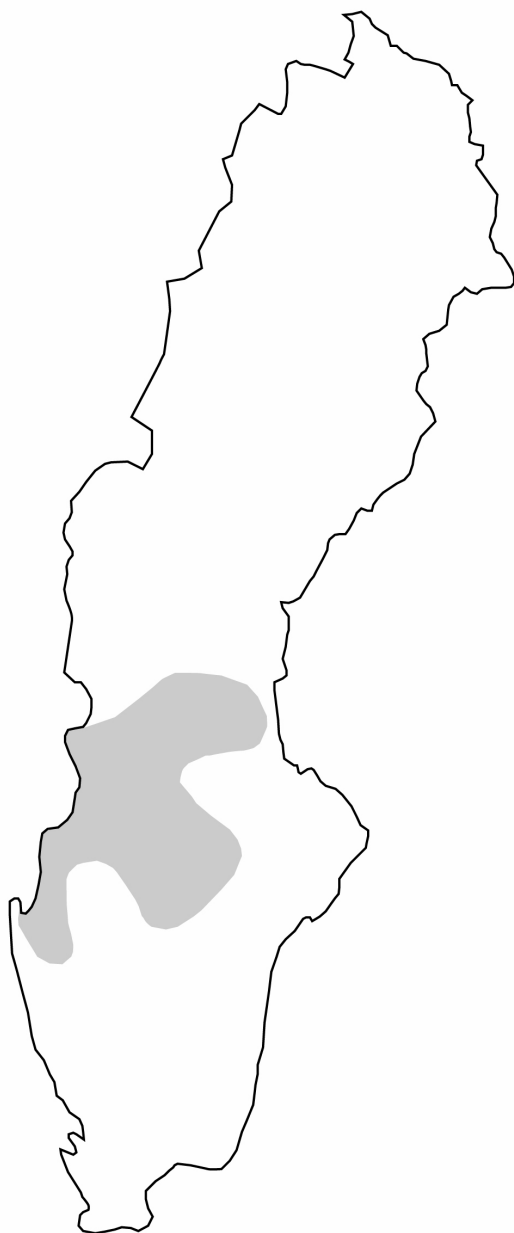
Sedan utredningen presenterades har Sverige och Norge tillsammans genomfört ett stort gemensamt forskningsprojekt, SKANDULV, på den viltekologiska forskningssidan. Naturvårdsverket har därutöver haft ytterligare forskningsmedel att fördela för studier av relationen mellan rovdjur och människa. Lagstiftningen angående nödvärn vid skydd av tamdjur har ändrats.¹ Debattens vågor har gått höga, särskilt regionalt och lokalt i takt med att vargarna har ökat i antal. Svenska Jägareförbundet har lobbat kraftigt för rätten att skydda jakthundar från vargangrepp under jakt.

Debatten kan – kanske orättvist men förenklat – beskrivas som en polarisering mellan stad och land, en i huvudsak till vargen positivt inställd stadsbefolkning ställd mot landsbygdens mer tveksamma eller öppet negativa befolkning, som anser det orättvist

att en storstadsbefolkning bestämmer över glesbygdens förhållanden.

I ett anförande redovisade Göran Ericsson (SLU Umeå) några resultat av de attitydstudier som har gjorts inom ramen för forskningsprojektet FjällMistra.² Här konstaterades att jakt i mångt och mycket var det sociala kitt som höll ihop den manliga befolkningen i landsbygd/glesbygd. Jakten gav dessa män en positiv självbild som i någon mån höll negativa effekter av arbetslöshet och svag ekonomi stången. Allt som på något sätt begränsar möjligheterna att jaga – som exempelvis att tvingas skydda jakthundar mot rovdjursangrepp – uppfattas som ett hot mot hela det sociala systemet.³ En ökad lokal politisk vilja till kommunal bestämmanderätt i rovdjursfrågor med företräde framför en nationell policy kan därför skönjas i dagsläget. Till syvende och sist vilar sannolikt stora delar av debatten på mänsklig rädsla; är vargen farlig för människor? Den sistnämnda frågeställningen är säkerligen den svåraste att knäcka rent politiskt.

Inom en inte alltför avlägsen framtid kommer delmålet om 200 vargar att vara uppnått. I den nya utredningsprocess, som då planenligt skall vidta, borde det vara angeläget att tillföra ny kunskap till beslutsunderlaget. Exempelvis kunde det vara intressant att angripa dagens vargproblematik utifrån en historisk svensk kontext där vargen funnits som ett permanent, oönskat inslag i boskapsskötseln under mycket lång tid (Fredman och Kardell, Ö. 2008).

Den svenska vargstammens kärnområde 2006. Efter rapport från SKANDULV.

Mig veterligt har ytterst lite av historiskt eller etnologiskt källmaterial använts i modern viltekologisk forskning. Vidare har vare sig etnologiskt eller historiskt inriktade arbeten rörande vargen försökt att beskriva denna kon-

text i siffror, varg i förhållande till boskap (Ekman 1910, Lönnberg 1934, Bruswitz 1967, Szabó 1970).

En av anledningarna för att så inte har skett är sannolikt att tillförlitliga uppgifter hittills har saknats om boskapsstockens numerär och sammansättning efter 1640 fram till 1920-talets jordbruksräkningar (Gadd 1999, Myrdal 1999).⁴ Ytterligare en bidragande orsak är antagligen att någon "lättillgänglig" officiell statistik över utbetalda skottpengar för rovdjur inte började föras förrän 1827, trots att skottpengar har utbetalats sedan 1647 av häradsrätterna för rovdjur, vilka avfångats i annat sammanhang än under de obligatoriska skallen.⁵ Att börja beskriva en svensk historisk kontext i siffror – varg i förhållande till boskap – är idag för första gången tänkbart, tack vare agrarhistorikern Anna Dahlströms (2006) boskapsberäkningar, men kräver ytterligare tidsödande djupdykningar i historiskt källmaterial.⁶

Däremot låter sig en kontext mycket väl plockas fram, rekonstrueras och förklaras med huvudsakligen etnologiskt källmaterial som bas.⁷ Inspirerad av en barnfilmsrecension i DN (2006-06-09, Mårten Blomkvist) och den recenserade filmens titel, *Sanningen om Rödluvan*, presenterar jag här inledningsvis ett nytt och mer agrarhistoriskt korrekt "filmmanus". Därefter försöker jag i någon mån att utvidga och fördjupa kontextens olika delar och belysa sakförhållanden som enligt mitt förmenande fått liten – eller ingen – uppmärksamhet i dagens rovdjursdebatt.

Sanningen om Rödluvan

Rödluvan mötte vargen i sin egenskap av vallhjon under vallning av en lantrasko för 150 år sedan. Rödluvan var, liksom sin förebild i sagan, en flicka (7 år eller äldre) som förväntades klara av att skrämja bort vargen med hornstötter eller höga rop och skrik. Hennes enda beväpning, förutom ett bockhorn och en slidkniv, var med största sannolikhet ett par

strumpstickor i trä eller en synål. Matsäck hade hon, men den var för eget bruk. Den kavata flickan skrämde undan den ensamma vargen, möjligen också hjälpt av kon.⁸ Eftersom vargen, av allt att döma, företrädesvis närmade sig bebyggelsen vintertid – då tamdjur stod uppstallade – låg mormor tämligen trygg i sitt hus. Någon professionell jägare fanns det sannolikt inte heller plats för i vår historia såvida vi inte låter den utspelas på någon häradsallmänning söder om Dalälven, där Rödluvan träffar en jägeribetjänt. Denne var – titeln till trots – inte i första hand en jägare utan snarare i praktiken en korrupt skogspolis, vars lön delvis bestod av kronans tredjedel av de böter som utdömdes i mål där någon brutit mot skogs- eller jaktlagstiftningen (Kardell, L. 2003 s. 111-114, Samzelius 1915, Skogsstyrelsens underdåniga berättelse om skogs- och jagtväsendet intill 1870).

I en del varianter av sagan räddas situationen av en vedhuggare istället för en jägare. I en svensk tappning av sagan är detta osannolikt. Allt traditionellt skogsarbete – utom olika former av löv- och barktäkt – var vinterarbete. Avverkning för husbehovsved skedde som regel under första halvan av vintern. Virket kördes hem på slädföre i februari/mars samt sågades upp och klövs i slutet av mars eller början av april. I de 2/3 av landet som litet slarvigt brukar benämnas norra Sverige utnyttjades till stor del torrtallar – torr ved på rot – som kunde huggas, upparbetas, samt köras hem efter behov, kontinuerligt under vintern. Björkens andel i husbehovsveden var troligen ganska liten i hela landet vid denna tid. Den mesta björkveden kom förmodligen från en variant av lövtäkt där man högg ner hela träd. Björkriset togs till lövkärvar och stammen till ved (Slotte 2000, Kardell, L. 2003; 2004). Tamdjuren stod uppstallade vintertid och Rödluvan var satt att sköta andra sysslor. Inget behov av vallning fanns.

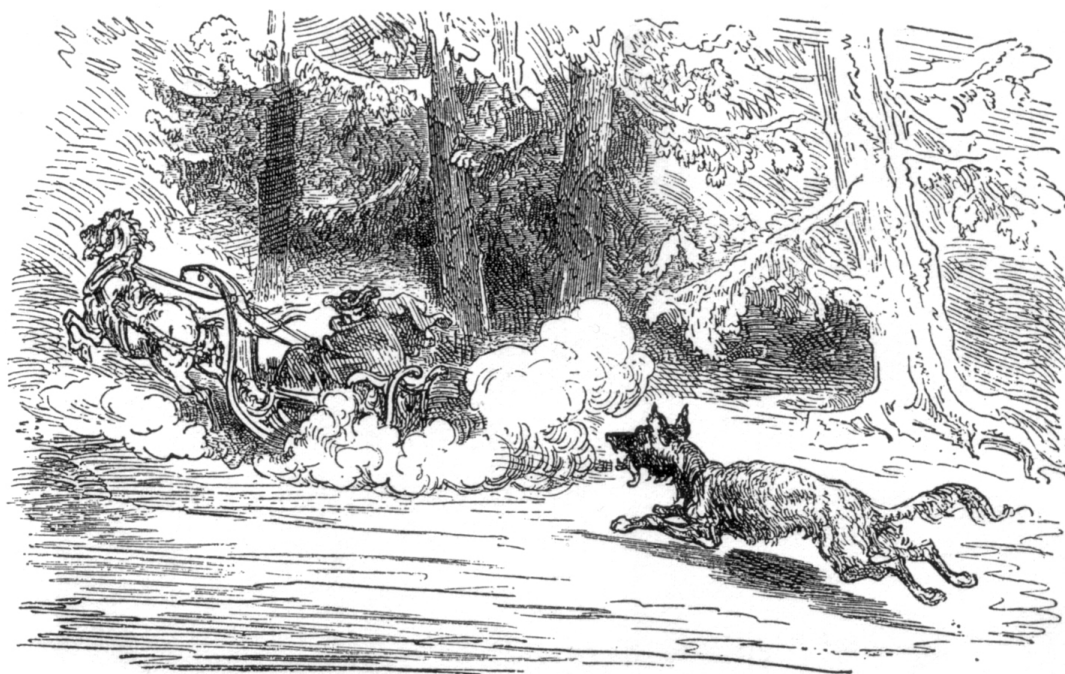
Bloddrypande historier

Av denna sanna ”sanning” går det inte att hitta särskilt många bloddrypande detaljer att bygga ett filmmanus kring, även om ett vargmöte säkert på intet vis lämnade Rödluvan opåverkad. Bloddrypande detaljer saknas däremot inte i bevarat etnologiskt material. Efter så kallad research i detta arkivmaterial skulle en presumtiv manusförfattare hitta stoff för en betydligt mer rafflande historia.

Här finns tre vandringshistorier att tillgå. I den enda som har anknytning till vallning, och därmed vår ”sanna sanning”, spelas huvudrollerna förutom av Rödluvan och korna av en björn. Denna närmar sig lystet kohopen, Rödluvan skriker, tutar i näverlur av alla krafter. Bamse låter sig inte bekomma. Korna förfogar sig bort och Rödluvan klättrar upp i en gran. Björnen klättrar efter Rödluvan som i ren förskräckelse kissar på sig. Björnen får en urindusch i ögonen, försöker torka sig med ramarna varvid den tappar taget och faller ner. Rödluvan är räddad.

Kräver manus närvaro av vargar finns två alternativ. Det ena har redan utnyttjats i ett otal romaner och har därför föga nyhetsvärde. Dessutom rör historien inte någon liten flicka. Under färd vintertid förföljs en släde lastad med laggkärl av en vargflock. Kuskens enda chans till räddning är att välta det största kärlet över sig och låta hästen springa. Kusken hugger sedan oförväget efter vargarnas tassar med yxa eller kniv då dessa kraftsande sticks in under bykkaret. I trygghet under karet hör kuskan hur vargarna dödar och slukar sina sårade kamrater.

Rent parentetiskt i detta sammanhang uppger frågelistmaterialet att kuskar vars ekipage under vintertid uppvaktades av vargar rekommenderades att låta pisksnärten eller ett rep släpa efter släden. Vargarna skulle då av ren nyfikenhet koncentrera sig på snärtens slingrande rörelser i snön. En ensam gående uppmanades i samma situation att släpa en ruska eller enbuske efter sig i samma syfte. Vargar

Baron Münchhausen förföljs av utsulten varg under vinterfärd till S:t Petersburg. Illustration av Gustave Doré 1862. Ur *Baron von Münchhausens underbara äventyr*. Tidens bokklubb 1957.

tycks ha kunnat skrämmas bort av kusken genom att denne slängde snöklumpar eller kol från ryssen på dem.

Den andra historien är betydligt matnyttigare ur manussynpunkt, det vill säga den är blodigare och utspelar sig nära bebyggelse. En liten flicka blir tvungen att gå på huset en vinterkväll. Av någon anledning kan ingen vuxen följa henne dit. Hon lyser sig med ett ”stickebloss”. På väg till dess blir hon tagen av en varg, vilken bär henne skrikande bort från gården, vidare över fälten. Skräckslagna människor på gården kan se hur blosset blinkande försvinner in i skogen. Ett djupt snötäcke gör det omöjligt att förfölja vargen. Nästa morgon upphittas en avbiten hand, som ibland också kramar ett slocknat bloss.

Detta blodisande och tragiska slut för flickan i historien har ingen motsvarighet i den verklighet som folkminnesmaterialet relaterar

till. Det är istället gårdens hund som allt som oftast står på sina kusiners meny vintertid. Vare sig mormödrar eller barn förekommer. I dagsläget finns endast två säkra publicerade fall, där vilda vargar har dödat människor, belagda i kyrkobokföringen från årsskiftet 1727/28 (Persson och Sand 1998, s. 100-102). Hit räknas inte den halvtama Gysingevargens verksamhet 1820–1821 (Pousette 1989 samt där anförda källhänvisningar).

I avsaknad av föda

Det finns en fundamental skillnad mellan dagens vargstams försörjningsläge jämfört med för 150 år sedan. Dåtidens viltstammar var jämfört med dagens mycket svaga. Beteskonkurrens i skogen från tamboskap begränsar klövvtilstammarna i långt högre utsträckning än jakt (Gordon och Illius 1989, Putman 1996, Mysterud 2000, Mysterud, A. och Mysterud,

I. 2000, Stewart, Boywer, Kie, Cimon och Johnson 2002 samt Jenks och Leslie 2003) – ett scenario som viltekologin hitintills inte tagit i beaktande i någon högre utsträckning.⁹ När så människan stallar upp sina djur över vintern försvinner i ett slag de flesta större bytesdjur från vargreviren under en period av 6–7 månader. Det är i detta läge vargen söker sig in mot bebyggelsen och rör sig över stora områden för att hitta ett byte. Följande citat ifrån en karta över Hjortsberga socken i Blekinge, år 1855, stärker riktigheten i detta påstående:

Ej sällan visa sig Wargar om wintertiden, hwilka antingen i saknad af föda i de norra Provinserne, eller ock af klimatets hårdhet, nedtåga åt Södern, de kunna wid denna årstid wara samlade flera till antalet, och skulle lättligen kunna göra stor förödelse på boskapen och andra Kreatur om tillfälle dertill gafs, men sådant inträffar sällan, som fallet merändels kan wara om Sommarene, då något par stannar qwar i Skogstrakten eller uti närmaste delen af Kronobergs Län, så att man då ofta hör omtalas en förlust af ungboskap, får och swinkreatur, som blifwit dödade af Warg.¹⁰

Dagens vargar, som av allt att döma lever i ett viltmässigt överflöd året om, jämfört med sina förfäder under 1800-talets första hälft, har inte alls samma anledning att släppa sitt skygga beteende och stryka in på knutarna.

I den ”sanna” sanningen om Rödluvan ovan mötte hon vargen när hon vallade. Vallning har varit en uppgift för barn och kvinnor, åtminstone sedan 1500-talet, i vårt land, utom i landets allra sydligaste delar (Myrdal 1999). Det kvinnliga inslaget i vallningen är rent geografiskt knutet till fåbodområdet i frågelistmaterialet. Mjölknings och beredande av mjölkprodukter har alltid varit ett arbete med kvinnliga förtecken och hemgården var tvungen att skicka med kvinnlig arbetskraft till fåbodarna för detta arbete. I detta läge kunde hon också pådyvlas vallningsarbete, men det är minst lika vanligt i materialet från norra Sverige att barn ansvarade för vallningen vid en fåbod.

Vallhjonets huvudsakliga uppgift har varit att styra djuren till platser med gott bete (gräsdominerad flora) och samtidigt se till att det befintliga betet utnyttjades så effektivt som möjligt. Här fick skalan betydelse. På utmarksbete i Norrland samt Värmlands och Dalarnas skogsbygder innebar ett effektivt utnyttjande av betesresursen att vallhjonet valde nya betesplatser inom det tillgängliga betesområdet för varje dag. Dessa låg som glest utspridda russin i en stor huvudsakligen ”betessteril” kaka. Russinens position i kakan skiftade dock med säsong. Under första delen av betesperioden återfanns de på våtare marker för att under andra hälften inta ny position på torrare och högre belägna marker. På begränsade utmarksbeten eller på inägornas efterbete, oavsett geografisk region, blev det däremot nödvändigt att hålla djuren samlade på ett ställe och beta av en bit i taget.

Växande hö på myrslogar eller skogsängar belägna på utmark, vilka regelmässigt saknade hägnader, vaktades mot bete av vallhjonet i norra Sverige liksom stående grödor, skylar eller hässjor på inägomark, vilken upplåtits till bete, i hela landet. I situationer där det rådde brist på bete (slättbygd) eller där betet som erbjöds djuren syntes dessa sämre än det som fanns på andra sidan gårdesgården – oavsett om den begärliga växtligheten fanns innanför eller utanför en befintlig hägnad – blir hägnadernas kondition avgörande för hur stor uppmärksamhet och tid vallhjonet behövde ägna åt att förhindra genombrott av hungriga djur. Att notera i sammanhanget är att hägnader – permanenta och tillfälliga – alltid fanns närvarande i större eller mindre utsträckning oavsett kulturgeografisk region eller om betet skedde på inägor eller utägor. Vallning och vallgång utesluter alltså inte hägnader och vice versa.

I de fall där det djurägande hushållet egentligen inte ägde någon betesmark alls (lägenhetsbebyggelse) var dessa hänvisade till dikesrenar och landsvägskanter. Här kunde

En flicka läser i en bok samtidigt som hon vallar en ko. Betet tycks finnas i diket. Där och på andra marginella platser kunde jordlösa människor få tillstånd att beta sina kreatur mot utbyte av arbete eller annat. Foto: Nordiska museets arkiv.

krävas att djuret leddes i en gramma av vallhjonet under betesgång.

Rovdjurens försvinnande

Att skydda betesdjuren från rovdjursangrepp har inte ingått som del av vallningsarbetet sedan rovdjur – björn och varg – upphörde att vara permanenta hot för betesdjur (Lönnberg 1929; 1934). Detta skedde i tiden efter tjuugoårsperioden 1850–1870. Vargen var i stort sett borta från södra och mellersta Sverige runt 1850. Efter 1870 var stammen svag och ställvis i det närmaste obefintlig även i norra Sverige. Björnstammens nedgång följer samma trend norr om Dalälven. Björnen utgjorde inget permanent hot mot tamboskap efter 1870. Den höll sig dock kvar som möjligt hot ytterligare ett årtionde i delar av Norrbottens, Jämtlands och Kopparbergs län.

Som direkt konsekvens av detta kan först få, vilka ogärna betar på alltför blöta marker

(myrhö), och hästar börja släppas fritt på utmarksbete i Norrland under 1800-talets sista eller eventuellt två sista årtionden. Vid tiden för sekelskiftet 1900 – eller strax därefter – var det inte helt ovanligt att även kor gick fritt på åtminstone hemskogen men också kring fäbodrar. Det är en utveckling jag tillskriver vallhöets frammarsch och därmed myrslåtterns fortsatt avtagande betydelse.¹¹

En logisk konsekvens av rovdjurens försvinnande är att man i de delar av landet där bete huvudsakligen skedde i hagar – skogsbygd söder om Dalälven – inte behövde ta in betesdjur över natten. Här blir det istället avståndet från betesplatsen till ladugården som avgjorde om mjölkande kor vistades inne eller ute nattetid. Övriga djur gick ute hela tiden. Det betyder dock inte att hagar uppstod på utmarken först efter det att rovdjuren försvunnit. Hagar finns belagda i äldre storskaliga lantmäterikartor från 1600-, 1700-

och 1800-talen. Dessa bör rimligen ses som ett utslag av att man önskade utnyttja en mer begränsad utmarksareals betesresurs – inte någon avsevärd skillnad i storlek mellan inägor och utägor – på ett effektivt sätt i en situation där betesresursen möjligen också började bli begränsad. I varje fall tillåter inte den tillgängliga utmarken en obegränsad expansion av betesdjurens antal i takt med byarnas över tiden ökande befolkning – med tillhörande inre odlingsexpansion – i tiden före 1857 års hägnadsförordning.

Hägnadsförordningen 1857 innebar troligen ökade incitament för hushåll att minska hägnadsmängden inom den egna fastigheten i ren slättbygd, brist på bete i kombination med tilltagande svårigheter att anskaffa hägnadsvirke, vilket rimligen fick konsekvensen att tjudring samt vallning som metoder att reglera djurens betesgång också ökade i frekvens. (1857 års hägnadsförordning omförde hägnadsplikten till enskilda gårdars (fastigheters) rågångar. I övrigt fanns inga krav på hägnader inom en genom laga skifte uppkommen fastighet).

Minskad rovdjursförekomst innebar att vallur och bockhorn uttrangerades ur vallhjonets utrustning i hela landet när det inte längre fanns några björnar eller vargar att skrämja bort. Vallhund ansågs troligen som alltmer överflödigt av samma anledning i det norra undersökningsområdet samtidigt som frågelistmaterialet från övriga delen av landet inte ger några upplysningar om vallhjonen, under 1850- och 60-talen, *regelmässigt* höll sig med hund, med undantag för ett flertal referenser till den så kallade Dalbohunden (numera utdöd) från Västsverige.

I det samlade frågelistmaterialet framgår klart att vallhjon inte – inte ens när det fanns björn och varg i tillräcklig mängd för att utgöra en reell konfrontationsrisk – var beväpnade för sin egen personliga säkerhets skull. De skjutvapen som sparsamt förekommit både i mitt material och i etnologen Mátyás Szabós

(1970) bearbetning av Nordiska museets material var av klen kaliber eller föråldrade med flintlås och avsedda för att skrämja rovdjur med. Beväpnade karlar har ibland förekommit i södra Norrland men först efter det att björn eller varg siktats i området. Dessa tog inte aktiv del i vallningen, men hade både tillräcklig beväpning för och avsikt att skjuta rovdjuret i fråga.

Ingen rädder för vargen

Hur farlig är då vargen för människan? Av tillgängligt etnologiskt och historiskt material att döma finns det knappast någon anledning alls att hysa rädsla för vargen. Inte något enda av de frågelistsvar som jag gått igenom innehåller uppgift om att något vallhjon – 7 år eller äldre – skall ha blivit allvarligt skadat eller dödat av varg under vallningsarbete. De dödsfall som återopas i etnologiskt material är samtliga av allt att döma av anekdotisk art, som vid närmare granskning visar sig vara rena fantasier. Däremot bör sannolikt björnen behandlas med betydligt större respekt än vargen trots det etnologiska materialets huvudsakligen godmodiga bild av den.

Livskraftiga stammar av rovdjur kommer sannolikt att kräva att synen på tamdjurs betesdrift förändras. I stora delar av landet har betesgång utan inslag av rovdjur varit ett faktum i snart 150 år. Betesdjuren har de senaste 60–70 åren huvudsakligen ”vallats” av stängsel. Människan har i stort sett bara varit närvarande vid flyttning av betesdjur, vattning och mjölkning. En utökad skyddsjakt, där djurägaren ges rätt att skjuta rovdjur – sedan detta först fällt något tamdjur och en andra gång närmar sig samma beteshage – löser troligen inte grundproblemet. En lärdom som kan dras av historien och etnologin är sannolikt att en ökande rovdjursstam så småningom kommer att kräva en ökande mänsklig närvaro i betesgången. Oavsett om det rör sig om boskapskötsel som del av ett blandat jordbruk eller nomadekonomier har

vallning varit förutsättningen för att skydda betesdjuren mot rovdjur, jorden runt och allt sedan den första geten/fåret tämjdes.

Rovdjurens inverkan på de ekonomiska förutsättningarna för djurhållning har också förändrats, med undantag för rennärigen. Mycket pragmatiskt kan konstateras att djurägarens förlust av tamdjur huvudsakligen torde föras på ett "känslomässigt" konto snarare än ett ekonomiskt. I dagsläget är det inte frågan om självhushåll där torparens enda ko blir tagen av vargen, utan ett jordbruk som varit helt beroende av subsidier i olika form sedan åtminstone 1947.

Örjan Kardell, *Skogl. Dr i Agrarhistoria*
Vattholma

Noter

- 1 Mars 2006 och återigen mars/april 2007.
- 2 Anförande under Vargsymposiet, Vålådalen, 5–7 mars 2007.
- 3 Ett slående exempel på detta är Svenska Jägareförbundet Mitts insändare i *LjusdalsPosten* 2007-03-05, signerad av kretsordförande Bertil Bäckström.
- 4 Situationen har dock radikalt förändrats i och med att Dahlström (2006) har presenterat rekonstruktioner av boskapsstocken från fyra områden i södra och mellersta Sverige under perioden 1620–1850.
- 5 Det skulle alltså vara fullt möjligt att ur domböckerna för de härader i vilka Dahlströms (2006) undersökningsområden är belägna upprätta en egen skottstatistik för varg och jämföra denna mot Dahlströms boskapsberäkningar.
- 6 Se not 4 och 5.
- 7 Artikeln bygger på en fullständig genomgång av svaren på ULMAs frågelistor M 202 Folkliga föreställningar om björn, varg och älg, S 69 Specialfrågelista om varg och ulv, T15 Hägnader, T 12 Fäbodväsen, M 52 Ängar och hagar, M 55 Husdjursskötsel, M 146 Arbetsfördelningen inom lantushållet, vilka förvaras på SOFI i Uppsala. Till detta kommer svaren på Nordiska museets frågelista Nm 144 Hägnader. Förutom för svaren på frågelistorna M 202 och S 69 finns en utförlig presentation och diskussion av materialet i Kardell, Ö. 2004; 2006. Om varg och vargfångst i historiskt

perspektiv, se Fredman och Kardell, Ö. i band 3 av *Etnobiologi i Sverige*, vilken utkommer 2008.

- 8 Ett antal svar på frågelista T 12 och S 69 beskriver trovärdiga incidenter där antingen vallhjonet fått hjälp av skällkon mot rovdjur eller där ensamma vargar motats bort av fullvuxna hästar eller kor.
- 9 Viltökologen och sedermera professorn Ingemar Ahlén (1965) anser att klövviltet definitivt konkurrerades ut av jakt i samband med 1789 års förändrade jaktstadga då adelns och kungens jaktmonopol på dessa djur avskaffades.
- 10 Folioakt I12-1:2, s.16, Lantmäteriet i Gävle.
- 11 Termen vallhö avser hö som odlats på åkermark som en del i ett växtföljdsjordbruk. Växtföljdsjordbruk dominerar i hela landet fr.o.m. 1800-talets sista årtionden, vilket i en förlängning innebär att en stor del av den norrländska myrslåttern blir överflödig. Sälunda behöver inte myrslåtter längre skyddas från önskat bete av tamdjur.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

SOFI i Uppsalas arkiv:

- M 202 Folkliga föreställningar om björn, varg och älg
- S 69 Specialfrågelista om varg och ulv
- T15 Hägnader
- T 12 Fäbodväsen
- M 52 Ängar och hagar
- M 55 Husdjursskötsel
- M 146 Arbetsfördelningen inom lantushållet

Nordiska museets arkiv i Stockholm:

Nm 144 Hägnader

Forskningsarkivet på Lantmäteriet i Gävle:

Folioakt I12-1:2

Litteratur

- Ahlén, Ingemar 1965: Studies on the red deer, *Cervus elaphus L.*, in Scandinavia. *Swedish Wildlife*. Volume 3. Number 1.
- Brusewitz, Gunnar 1967: *Jakt, jägare och villebråd. Vapen och jägare från äldsta tider till våra dagar*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Dahlström, Anna 2006: Betesmarker, djurantal och betestryck 1620–1850. Naturvårdsperspektiv på historisk beteshävd i Syd- och Mellansverige. *Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, nr 2006:95* och *CBMS skriftserie 13. Centrum för Biologisk Mångfald*. Uppsala: SLU.

- Ekman, Sven 1910: Norrlands jakt och fiske. *Norrländskt handbibliotek. IV*. Stockholm & Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Fredman, Per-Olof och Kardell, Örjan 2008: Vargjakt förr. I: Tunón, Håkan, Iwarsson, Mattias & Manktelow, Stephen (red.): *Människan och faunan: etnobiologi i Sverige 3*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gadd, Carl-Johan 1999: Präster och landshövdingar rapporterar. Allmän jordbruksstatistik 1802–1864. I: Jorner, Ulf (red.): *Svensk jordbruksstatistik 200 år*. Örebro: Förlag Statistiska centralbyrån (SCB).
- Gordon, U. och Illius, A.W. 1989: Resource partitioning by ungulates on the Isle of Rhum. *Oecologica* 79.
- Jenks, J.A. och Leslie, D.M. Jr 2003: Effect of domestic cattle on the condition of female white-tailed deer in southern pine-bluestem forests, USA. *Acta Theriologica* 48.
- Kardell, Lars 2003: *Svenskarna och skogen. Del 1. Från ved till linjeskepp*. Jönköping: Skogsstyrelsens förlag.
- Kardell, Lars 2004: *Svenskarna och skogen. Del 2. Från baggböleri till naturvård*. Jönköping: Skogsstyrelsens förlag.
- Kardell, Örjan 2004: Hägnadernas roll för jordbruket och byalaget 1640–1900. *Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Agraria 445* och *Skogs- och lantbruks-historiska meddelanden nr 31*. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.
- Kardell, Örjan 2006: Vallning, bete, mjölkning och hägnader årtiondena kring sekelskiftet 1900. En kontextuell skiss. *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 2006.
- Lönnerberg, Einar 1929: *Björnen i Sverige 1856–1928*. Stockholm & Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Lönnerberg, Einar 1934: Bidrag till vargens historia i Sverige. *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens skrifter i naturskyddsärenden*. N:r 26.
- Myrdal, Janken 1999: Jordbruket under feodalismen. 1000–1700. *Det svenska jordbrukets historia. Band 2*. Stockholm: Natur och Kultur/LT.
- Mysterud, A. 2000: Diet overlap among ruminants in Fennoscandia. *Oecologica* 124.
- Mysterud, A. och Mysterud, I. 2000: Ökologiske effecter av hysdyrsbeiting i utmark: 1. Interaktioner mellom store beitedyr. *Fauna* 53.
- Persson, Jens och Sand, Håkan 1998: *Vargen. Viltet, ekologin och människan*. Brittas, Rolf, Glöersen, Gunnar, Huldt, Herman och Liberg, Olof (red.). Spånga: Svenska Jägareförbundet Förlag.
- Pousette, Evert 1989: *De människoätande vargarna*. Gamleby: Arkeo-förlag.
- Putman, Roderick J. 1996: Competition and resource partitioning in temperate ungulate assemblies. *Chapman & Hall Wildlife ecology and behaviour series*. London: Chapman & Hall.
- Samzelius, Hugo 1915: *Jägeristaten. Anteckningar om svenska völdets skogs- och jaktväsen*. Stockholm.
- Skogsstyrelsens underdåniga berättelse om skogs- och jagtväsendet intill 1870. 1879. *Bidrag till Sveriges officiella statistik. Serie Q*. Stockholm.
- Slotte, Håkan 2000: Lövtäkt i Sverige och på Åland. Metoder och påverkan på landskapet. *Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Agraria 236*. Uppsala: SLU.
- SOU 1999: 146. Sammanhållen rovdjurspolitik: slutbetänkande/av Rovdjursutredningen. *Statens offentliga utredningar*. Stockholm: Fakta info direkt.
- Stewart, K.M., Bowyer, R.T., Kie, J.G., Cimon, N.J. och Johnson, B.K. 2002: Temperospatial distributions of elk, mule deer and cattle: resource partitioning and competitive displacement. *Journal of Mammalogy* 83.
- Szabó, Mátyás 1970: *Herdar och husdjur. En etnologisk studie över Skandinaviens och Mellaneuropas beteskultur och vallningsorganisation*. Stockholm: Nordiska museets handlingar. 73.

SUMMARY

Little Red Riding Hood, the Wolf and the Swedish Debate on Carnivore Management

This article deals with the complex and interrelated existence of enclosures, herding and carnivores in the answers of ethnological questionnaires in order to bring historical and ethnological information into the current debate on carnivore management in Sweden. The ethnological information is considered in the light of the existing natural conditions of the different geographical regions of Sweden and refer to the situation at the middle and end of the 19th century.

The starting point is the well-known story about Little Red Riding Hood and the Wolf. The story is adapted to Swedish historical conditions. In this context Little Red Riding Hood met the wolf while herding a cow during the summer. She managed to get rid of the wolf by shouting and blowing her herder's horn which is the proper way of handling both wolves and bears according to the ethnological material. The majority of all trustworthy wolf incidents recorded in the material shows that wolves were commonly sighted during the winter close to human habitations, when all cattle were kept in their stables. All cattle were kept indoors for a period of 6–7 months and thus, probably, denying

carnivores a good share of the accessible prey since large game were scarce due to grazing competition from cattle.

Herding was a regular feature in cattle grazing all over Sweden. The herder had to protect still standing crops within enclosed fields which were gradually opened up for grazing, and direct the cattle to good feeding areas. In regions with a pasture deficit the latter was achieved by keeping the cattle close together in a herd and let them graze within a restricted area. Within the boreal zone of Sweden – where shielings (*fäbodur*) were common – the herder had to protect the unenclosed fens and bogs used for haymaking. Herding was considered a chore for children except within the shieling districts where women managed the shieling in a dual role as herder and milkmaid. Herding and milking were never carried out by adult men. No herder – neither child nor woman – was armed for his or her personal protection. For the last 200 years there are no recorded cases of carnivore-human incidents with a fatal outcome in the historical or ethnological material.